

АДЕКВАТНОСТ ПРЕДЛОЖЕНЕ КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ КАО УСЛОВ ЗА ПРИХВАТАЊЕ СПОРАЗУМА О ПРИЗНАЊУ КРИВИЦЕ

Изворни научни чланак

doi: 10.7251/SPM1548065J

Апстракт: У свим кривичнопроцесним законодавствима који га познају споразум о признању кривице подлијеже контроли суда. Да би био прихваћен мора да испуни одређене услове. Међу њима посебно мјесто заузима услов којим се захтијева да је кривична санкција предложена у споразуму адекватна, односно да се њом може остварити сврха кажњавања. Не постоји ниједно кривичнопроцесно законодавство у ком је суд обавезан да прихвати кривичну санкцију предложену у споразуму. У правилу је овај услов изричито предвиђен, што је нпр. случај са свим законодавствима држава насталих распадом бивше СФР Југославије. Није спорно да постоји и у оним, истина ријетким, законодавствима у којима није изричито предвиђен. У законима о кривичном поступку који се примењују на територији БиХ овај услов није изричито прописан. Без обзира на ту чињеницу у судској пракси се без изузетака сматра да споразум мора да испуни и овај услов. Непрописивање овог услова за прихватање споразума отвара одређене дилеме. Како не постоји ниједан оправдан разлог да се изричито не предвиди као услов за прихватање споразума и адекватност предложене кривичне санкције, односно потреба да се њом оствари сврха кажњавања, а нити је постојање тог услова на било који начин спорно, њега је неопходно прописати будућим измјенама и допунама кривичнопроцесних закона у БиХ.

* Аутор је магистар кривичноправних наука, Окружни тужилац у Бањој Луци.

Кључне ријечи: споразум о признању кривице, услови за прихватање споразума, адекватност предложене кривичне санкције, сврха кажњавања, сврха кривичних санкција.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Крајем XX и почетком XXI вијека многе државе континенталне Европе, међу којима и све настале распадом бивше СФР Југославије, у кривични поступак увеле су споразум. Он је просто “преплавио” законодавства континенталне Европе тако да се говори о “plea bargaining infection”.¹ Споразум о признању кривице (у даљем тексту споразум) представља новину у кривичнопроцесном законодавству Босне и Херцеговине (у даљем тексту БиХ). Он је на овим просторима први пут нормиран *Законом о кривичном поступку Брчко Дистрикта БиХ* (“Службени гласник Брчко Дистрикта БиХ” број 7/2000) који је донесен 23.10.2000. године.² 24.01.2003. године је донесен нови *Закон о кривичном поступку БиХ*.³ Нови *Закон о кривичном поступку Републике Српске* је ступио на снагу 01. 07. 2003. године (“Службени гласник Републике Српске” број 50/03),⁴ а нови *Закон о кривичном поступку Федерације БиХ* 01.08.2003. године.⁵ Сви ови закони су у кривични

¹ Војислав Ђурђић. “Рационализација кривичног поступка Србије”, *Правна ријеч* број 12/2007, 99. Мирјан Дамашка. “Напомене о споразумима у казненом поступку”, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу* број 1/2004, 4, истиче како се овакви институти “нападно шире”. Милан Шкулић. “Споразум о признању кривице”, *Правни живот број* 10/2009, 287.

² Пречишћени текст важећег закона је објављен у “Службеном гласнику Брчко Дистрикта” број 33/13.

³ Донесен је Одлуком Високог представника у БиХ број 100/03 којом је утврђена обавеза ентитета и Брчко Дистрикта БиХ да са њим ускладе своје законе. Објављен је у “Службеном гласнику БиХ” број 36/03, 25/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 12/09, 16/09, 93/09 и 72/13.

⁴ Пречишћени текст важећег закона је објављен у “Службеном гласнику Републике Српске” број 53/12.

⁵ Објављен је у “Службеним новинама Федерације БиХ” број 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10 и 8/13.

поступак увели споразум. Њиме странке “диспонирају” предметом кривичног поступка. Он се заснива на “адаптацији англо-америчке процесне идеје да само спорни предмети захтијевају пуну процесну обраду”.⁶ Споразум увијек подлијеже судској контроли. Да би био прихваћен мора да испуњава одређене услове. Питање услова које мора да испуни има велики, прије свега практичан значај. Разматрања ове проблематике треба да омогуће боље разумијевање овог института, али и његову правилнију примјену. Циљ рада је да дâ допринос даљем развоју овог института и новим законским рјешењима која ће боље одговарати нашим условима, практичним потребама и теоретским поставкама.

2. УСЛОВИ ЗА ПРИХВАТАЊЕ СПОРАЗУМА У КРИВИЧНОПРОЦЕСНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Приликом разматрања споразума суд провјерава:⁷ а) да ли је до споразума дошло добровољно, свјесно и са разумијевањем, као и након упознавања са могућим посљедицама, укључујући посљедице везане за имовинскоправни захтјев и трошкове кривичног поступка; б) да ли постоји довољно доказа о кривици оптуженог; ц) да ли оптужени разумије да се споразумом одриче права на суђење и да не може уложити жалбу на кривичноправну санкцију која ће му се изрећи; д) да ли је предложена кривичноправна санкција у складу са ставом 3. тог члана; и е) да ли је оштећеном пружена могућност да се пред тужиоцем изјасни о имовинскоправном захтјеву.⁸ И већина страних законодавстава изричито прописује услове које споразум

⁶ Мирјан Дамашка. “О мијешању инквизиторних и акузаторних процесних форми”, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу* број 2/1997, 383.

⁷ Чл. 246, ст. 6 ЗКП- РС и одговарајуће одредбе ЗКП-а БиХ, ЗКП-а Ф БиХ и ЗКП-а Брчко Дистрикта БиХ.

⁸ Посљедња два услова су додана чл. 75. Закона о измјенама и допунама ЗКП-а („Службени гласник РС“ број 119/08), као и одговарајућим измјенама и допунама ЗКП-а БиХ, ЗКП-а Федерације БиХ и ЗКП-а Брчко Дистрикта БиХ.

треба да испуни да би био прихваћен.⁹ Раније су услови за прихватање споразума били “идентични” онима који се траже за прихватање изјаве о признању кривице.¹⁰ Они су сада код споразума шире постављени. Утврђивање постојања услова за прихватање споразума захтијева од суда темељит приступ у анализи чињеничног супстрата који је тужилац предочио суду у оптужници и доказног материјала који је прикупио у истрази.¹¹ Нажалост, у нашој пракси се провјери тих услова често олако и површно прилази, па наилазимо на примјере у којима је разматрање споразума и у сложеним предметима завршено за неколико минута. Таква пракса за посљедицу има и прихватање споразума који никако не би смјели бити прихваћени. Нпр. споразумом којим је окружни тужилац у Бањалуци закључио са оптуженим А.Ш. дана 01. 02. 2005. године у предмету број КТ-1147/04 је предложено суду да оптуженом за кривично дјело из члана 232. став 2. КЗ РС утврди казну затвора од једне године и два мјесеца, а за кривично дјело из члана 399. став 1. КЗ РС казну затвора у трајању од једног мјесеца, па да изрекне јединствену казну затвора у трајању од једне године (јединствена казна мања од казне утврђене за поједино кривично дјело). Овај незаконит споразум, је прихватио Основни суд у Бањалуци дана 03. 02. 2005. године у предмету К-1014/04.

Одредбе које прописују услове за прихватање споразума су непотпуне. Суд не провјерава само оно што је њима изричито прописано, већ утврђује и постојање неких других неопходних услова. Они произлазе из других кривичнопроцесних одредаба или из саме природе споразума. Суд мора да провјери да ли је споразум закључен од овлашћеног лица и да ли постоје процесне

⁹ Више или мање потпуно су услови за прихватање споразума изричито предвиђени нпр. чл. 317. Законика о кривичном поступку Србије, чл. 302. Законика о кривичном поступку Црне Горе или чл. 361. Закона о казненом поступку Хрватске.

¹⁰ Хајра Сијерчић-Чолић. “Расправа о реформи у кривичном правосуђу и кривичном законодавству Босне и Херцеговине, с посебним освртом на ново кривично процесно право”, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу* број 1/2003, 201.

¹¹ Милан Благојевић. *Огледи из кривичнопроцесног права*. (Добој 2005), 266.

претпоставке за доношење пресуде којом се оптужени оглашава кривим. О процесним сметњама као што су нпр. амнестија, помиловање, застарјелост кривичног гоњења, пресуђена ствар суд води рачуна по службеној дужности. По службеној дужности суд провјерава и да ли су поштована права оптуженог за вријеме преговора и приликом закључења споразума нпр. да ли му је у случају обавезне одбране постављен бранилац по службеној дужности, да ли је оптужено правно лице имало заступника.¹² Ни у теорији, а ни у пракси није спорно да суд треба да провјери и да ли је признање кривице у споразуму потпуно и недвосмислено, као и да ли је предложена кривична санкција адекватна, односно да ли се њом може остварити сврха кажњавања.

3. АДЕКВАТНОСТ ПРЕДЛОЖЕНЕ КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ КАО УСЛОВ ЗА ПРИХВАТАЊЕ СПОРАЗУМА У УПОРЕДНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ

Овај услов за прихватање споразума, са одређеним разликама, изричито предвиђа већина кривичнопроцесних законодавстава. Не постоји ниједно у коме је суд обавезан да прихвати предложену кривичну санкцију. И она која то изричито не предвиђају у пракси за прихватање споразума захтијевају да се суд сагласи са предложеном кривичном санкцијом. Наводимо неколико примјера из упоредног законодавства.

Закон о кривичном поступку Србије из 2006. године, који никада није ступио на снагу, није изричито предвиђао да суд може да не прихвати споразум уколико сматра да је предложена кривична санкција неадекватна. И поред тога се сматрало да суд има такво овлашћење.¹³ *Измјенама Законика о кривичном поступку Србије* из 2001. године (“Службени гласник Србије“ број 72/09), и то чл. 282в, ст.8, тач 2 и 5, је прописано да споразум у коме је предложена

¹² Данило Николић. *Споразум о признању кривице*. (Студентски културни центар, Ниш 2006), 55.

¹³ *Ibid*; 163.

ублажена казна мора да буде закључен у складу са одредбама тог Закона којима су предвиђени случајеви у којима се може у споразуму предложити ублажена казна, да споразум не смије бити противан разлозима правичности, што се могло односити и на предложену кривичну санкцију, као да се не ради о случају када кривична санкција утврђена у споразуму очигледно не одговара тежини кривичног дјела које је окривљени признао. Стручни кругови су поздравили то ново законско рјешење истичући да је њим “извршена елиминација једне врло важне недоречености” и да је суду дата улога да оцјењује предложену санкцију.¹⁴ Чл. 317, ст.1. тач. 4 важећег *Законика о кривичном поступку Србије* (“Службени гласник Републике Србије“ број 72/11 и 101/11) прописује да је за прихватање споразума потребно да суд утврди да је кривична санкција, односно друга мјера у погледу које су јавни тужилац и окривљени закључили споразум, предложена у складу са кривичним или другим законом.

Овај услов изричито предвиђа и чл. 302, ст. 8 *Законика о кривичном поступку Црне Горе* (“Службени лист Црне Горе“ број 57/09 и 49/10). Споразум је у црногорском кривичнопроцесном законодавству нормиран по узору на србијанско. Као један од услова за његово прихватање је предвиђено да он мора да буде у складу са интересима правичности и да предложена кривична санкција мора да одговара сврси изрицања кривичних санкција.

И чл. 361, ст. 3 *Закона о казненом поступку Републике Хрватске* (“Народне новине Републике Хрватске“ број 152/08 и 76/09) изричито предвиђа овај услов за прихватање споразума. Да би суд прихватио предложени споразум, поред осталог, мора да утврди и да ли је прихватање споразума о признању кривице с обзиром на околности у складу са одмјеравањем казне прописаним законом. Уколико утврди да овај услов није испуњен рјешењем ће одбити споразум.

¹⁴ Данило Николић. *Странацки споразум у кривици*. (Службени гласник Београд 2009), 187.

Чл. 489, ст. 1 *Законата за кривичната постапка Републике Македоније* (“Службен весник“ број 150/10), којим је иначе први пут нормиран споразум, изричито предвиђа овај услов. Суд ће одбити споразум, између осталог, ако утврди да прибављени докази који се односе на чињенице важне за избор и одмјеравање не оправдавају изрицање кривичне санкције која је предложена споразумом.

Codice di Procedura Penale (СРР) - талијански Законик о кривичном поступку из 1988. године (“Службени лист“ број 250/88) представља прву радикално нову кодификацију кривичног поступка у Европи у другој половини двадесетог вијека.¹⁵ У њему налазимо много нових кривично-процесних рјешења заснованих на акузаторском моделу кривичног поступка која му дају историјски значај у упоредном кривично-процесном праву. Он предвиђа као посебан поступак “примјену казне на захтјев странака” (*applicazione della pena su richiesta delle parti*) који представља варијанту споразума.¹⁶ У вријеме његовог доношења суд није имао могућност да провјерава да ли је захтијевана кривична санкција адекватна околностима случаја, пошто то није било изричито предвиђено. Чл. 444, ст. 2 СРР-а је касније измијењен након што је Уставни суд Италије ту одредбу прогласио неуставном у дијелу у ком није изричито давала овлашћење суду да испитује да ли је предложена кривична санкција адекватна.¹⁷ Прије тога се контрола суда сводила само на испитивање законитости захтјева и провјере да ли постоје разлози за доношење ослобађајуће пресуде или процесне претпоставке за вођење кривичног поступка.

¹⁵ Преведени текст СРР-а видјети код Берислав Павишић. *Талијански казнени поступак*, (Ријека 2002).

¹⁶ Чл. 444 - 448 који регулишу споразум на италијанском видјети код Антоније Крстуловић. “Примјена казне на захтјев странака као механизам консензуалног страначког управљања поступком у италијанском казненом процесном праву”, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу* број 2/2002.

¹⁷ Измијењен је чл. 32. Закона број 479. од 16. 12. 1999. године након што је Уставни суд одлукама број 313 из јуна 1990. године и 443 из октобра 1990. године прогласио ранију одредбу неуставном.

Француско кривичнопроцесно законодавство познаје облик “ограниченог” споразума.¹⁸ Тај институт, познат под називом “*Plaider coupable*”, је предвиђен *Code de procedure penale* (СРР) – француским Закоником о кривичном поступку и то одредбама које су убачене Законом број 2004-204 познатим под називом *Loi Perben II* (“Службени лист Француске“ од 10. 03. 2004. године).¹⁹ По чл. 495 СРР-а се овај облик споразума може примијенити само за деликте за које је прописана казна затвора до пет година или новчана казна. У поступку тзв. хомологације која представља судску потврду споразума судија контролише његову законитост, али и опортуност. Он може да одбије хомологацију уколико сматра да предложена кривична санкција није оправдана. Судија у одлуци о хомологацији мора образложити због чега сматра да је предложена кривична санкција оправдана с обзиром на околности извршеног деликта и личност окривљеног.

Договорено признање - „*plea bargaining*“ постоји у Сједињеним Америчким Државама од 1879. године када је Врховни суд у случају *State vs Kaufman* одлучио да се окривљени може одрећи својих процесних права у кривичном поступку, укључујући ту и право да му се суди у редовном поступку пред великом поротом.²⁰ За поступак споразумијевања о кривици су посебно значајна Савезна правила о кривичном поступку *Federal Rules of Criminal Procedure for the United States District Courts* која се примјењују у поступцима пред савезним окружним судовима и Врховним судом САД. Ако судија сматра да предложена санкција није адекватна или да споразум није у јавном интересу може га одбити. У пракси ријетко долази до одбијања споразума.²¹ Битан разлог за то је што судија није везан кривичном санкцијом предложеном у споразуму.

¹⁸ Данило Николић. *Споразум о признању кривици*, (Ниш 2006), 43.

¹⁹ *Ibid*; 43 – 48 гдје се може видјети превод закона број 2004-204.

²⁰ *Ibid*; 35.

²¹ Снежана Бркић. *Рационализација кривичног поступка и упрошћене процесне форме*. (Нови Сад 2004), 437. Наводи да су судије у САД склоне да раде у складу са очекивањем странака. Марин Мрчела. “Пресуда на захтјев странака у истрази”, *Хрватски љетопис за казнено право и праксу* број 2/2002, 356. Наводи да у САД судије не прихватају мање од 10% признања.

На ту околност судија обавезно упозорава окривљеног.²² И у самом споразуму окривљени изричито изјављује да разумије да је изрицање казне у искључивој надлежности суда и да суд није обавезан да прихвати предложено казну. Суд изриче казну која је адекватна околностима случаја и личности окривљеног. Окривљени не може повући своју изјаву о признању кривице само због тога што није задовољан казном, те је и у том случају везан споразумом.²³

Поступак пред сталним Међународним кривичним судом (ИСС) формираним у Риму 1998. године је прописан Статутом и Правилником (Правилима) о поступку и доказима - *Rules of Procedure and Evidence*.²⁴ Статут је прихватио изјашњење о кривици као типичан англосаксонски кривичнорочишни институт.²⁵ Поступак након признања кривице је упрошћен са основном сврхом избора адекватне казне.²⁶ Чл. 65, ст. 5 Статута је нормиран споразумом. По овој одредби суд не обавезује било каква сагласност тужиоца и одбране у погледу признања кривице или казне. Њен смисао није да искључи могућност закључења споразума, него да постигнути договор формално обавезе суд. Може се предложити и оквирна казна. Оптужени закључењем споразума преузима ризик, пошто није извјесно да ће му бити изречена предложена казна. Јасно је да суд може одбити споразум ако сматра да предложена казна није адекватна.

Слично рјешење наилазимо и у поступку пред Хашким трибуналом кога је као *ad hoc* суд 1993. године основао Савјет

²² Правило 11 (е) (4).

²³ Примјер споразума о признању кривице у САД видјети код Данило Николић. *Споразум о признању кривице*, (Ниш 2006), 38.

²⁴ Преведни текст Статута и Правилника видјети код Џон Дџоунс, R.V.D. и Стивен Паулс. *Међународна кривична пракса*, (Фонд за хуманитарно право, Београд 2005), 859 – 914 и 915 – 980.

²⁵ Иво Јосиповић, Давор Крапац и Петар Новосолец. *Стални међународни кривични суд*, (Загреб 2001), 139., наведено по Миодраг Симовић и Милан Благојевић. *Међународно кривично право*, (Бањалука 2007), 279.

²⁶ Милан Шкулић. *Међународни кривични суд – надлежност и поступак*. (Правни факултет у Београду. Београд 2005), 467.

Безбједности *Резолуцијом 827*. Он је прописан Статутом и Правилима (Правилником) о поступку и доказима - *Rules of Procedure and Evidence* које је установио сам Трибунал на основу овлашћења из чл.15 Статута.²⁷ Њима споразум није био предвиђен, али га је развила пракса Хашког тужилаштва. Он је први пут предложен у предмету против оптуженог Дражена Ердемовића. Иако није обавезивао претресно вијеће оно га је пажљиво размотрило приликом одлучивања о казни.²⁸ Правило 62тер које регулише споразум је накнадно усвојено како би се кодификовала постојећа пракса.²⁹ Споразум се може закључити само када се оптужени већ потврдно изјаснио о кривици. Тужилац у споразуму може предложити тачно одређену или оквирну казну, али и не успротивити се таквом приједлогу оптуженог. Изричито је предвиђено да споразум не обавезује претресно вијеће. Овакво рјешење дестимулише оптужене да закључују споразум.³⁰ У споразуму се обавезно налази одредба да је оптужени свјестан да предложена казна не обавезује претресно вијеће које има пуну слободу да одмјери казну коју сматра примјереном.³¹ У пракси је било случајева непоштовања предложене казне нпр. Момир Николић је осуђен на 27 година затвора, иако је тужилаштво предложило казну затвора од 15 до 20 година, а Биљана Плавшић је осуђена на 11 година затвора, иако је приједлог тужилаштва био 15 до 25 година. Занимљиво је да се након што претресно вијеће усвоји споразум пресуда доноси

²⁷ Преведени текст Статута МКТЈ видјети код Џон Дџонс, R.V.D и Стивен Паулс. *Међународна кривична пракса*. (Београд 2005), а преведени текст Правилника МКТЈ видјети у Зборнику докумената *Међународни кривични трибунал за бившу Југославију: карактеристике и процедуре*, (Прометеј Београд 1996), 153 - 179.

²⁸ Џон Дџонс, R.V.D. и Стивен Паулс. *Међународна кривична пракса*, (Београд 2005), 641.

²⁹ Усвојено је на 25. пленарној сједници МКТЈ одржаној 12. и 13. 12. 2001. године.

³⁰ UNICRI. *Приручнику о развијеним судским праксама МКСЈ*, (Сарајево 2009), 70.

³¹ Нпр. споразум закључен са оптуженима Момиром Николић или Предрагом Бановић.

“етапно”.³² Прво се оптужени оглашава кривим, а тек након што тужилац и одбрана претресном вијећу презентују све релевантне податке и околности за одмјеравање казне доноси се одлука о казни. Тек тада је пресуда комплетна.

4. АДЕКВАТНОСТ ПРЕДЛОЖЕНЕ КРИВИЧНЕ САНКЦИЈЕ КАО УСЛОВ ЗА ПРИХВАТАЊЕ СПОРАЗУМА У ЗАКОНОДАВСТВУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Кривичнопроцесни закони који се примијењују у БиХ изричито не предвиђају да суд приликом разматрања споразума провјерава и да ли је предложена кривична санкција адекватна околностима под којима је кривично дјело учињено и личности оптуженог. Као посљедица таквог законског рјешења се јавила дилема да ли суд може одбацити споразум само због тога што сматра да је предложена кривична санкција неадекватна. Мишљења о овом питању су подијељена.³³

По једном схватању суд не може провјеравати да ли је кривична санкција предложена споразумом адекватна. Оно полази од тога да та могућност не произлази из одредаба које регулишу преговарање о кривици. Њима је таксативно одређено шта све суд провјерава приликом разматрања споразума, али није предвиђено да суд провјерава и предложену санкцију.³⁴ Његове присталице истичу да се суд не може уплетати у санкцију договорену између

³² Милан Шкулић. *Међународни кривични суд – надлежност и поступак*. (Београд 2005), 149.

³³ ОСЦЕ. “Приказ предложених измјена и допуна закона о кривичном поступку који се примјењују у Босни и Херцеговини”, *Право и правда* 1/2005, 109., наводи да су на састанцима ЛИГ-ова мишљења учесника практичара о овом питању била различита. Миодраг Симовић и Владимир Симовић. “Актуелна правна питања у вези са доношењем закона о измјенама и допунама Закона о кривичном поступку у БиХ”, *Правна ријеч* број 7/2006, 200., наводе да око овог питања постоје дилеме.

³⁴ ОСЦЕ. “Приказ предложених измјена и допуна закона о кривичном поступку који се примјењују у Босни и Херцеговини”, *Право и правда* 1/2005, 109., се наводи да су ово схатање заступали поједини учесници ЛИГ-ова.

тужиоца и оптуженог, уколико друге позитивне законске одредбе нису повријеђене, и да је тада обавезан да прихвати споразум.³⁵ Њему у прилог се може навести да кривичнопроцесни закони у БиХ употребљавају термин “одбацити” споразум који указује на његове формалне недостатке. Неприхватању споразума због тога што суд сматра да предложена кривична санкција није адекватна би јасно боље одговарао термин “одбити”. Могућност одбацивања споразума само због неадекватне предложене кривичне санкције, а без главног претреса, носи опасности да суд не створи праву слику о догађају и околностима које су до ње довеле.³⁶

По другом схватању суд може одбацити споразум ако сматра да је предложена кривична санкција неадекватна. По њему испуњење услова који су наведени у закону није увијек довољно за прихватање споразума.³⁷ Његове присталице истичу да пракса по којој се у споразуму предлаже кривична санкција тачно одређене по врсти и висини (без оквира) доводи до тога да одмјеравање и индивидуализација кривичне санкције потпуно прелазе у руке странака, да суд само потврђује договорену кривичну санкцију, те да се “судска правда” замијењује “административном”.³⁸ Оно полази од тога да суд при разматрању споразума мора водити рачуна о интересима правде, јавности и оштећеног и да треба одбацити споразум уколико су предложеном кривичном санкцијом

³⁵ ОСЦЕ. *Споразум о признању кривице: Примјена пред судовима БиХ и усклађеност са међународним стандардима за заштиту људских права.* (Сарајево 2006), 25., се наводи да је овакав став код појединих судија уочен од стране посматрача ОСЦЕ-а који су пратили кривичне поступке у судовима БиХ.

³⁶ Миодрог Бајић. *Модул 4 - Скраћени кривични поступци*, Високи судски и тужилачки савјет БиХ, (Сарајево 2006), 39.

³⁷ Бранко Перић. Споразум о кривњи – законска обиљежја и правне недоумице, семинар “Примјена закона о кривичном поступку”, (Бања Врућица март 2004), 5. Љиљана Филиповић. *Модул 2 - Поступак оптужења и главни претрес*, Високи судски и тужилачки савјет, (Сарајево 2006), 75.

³⁸ Бранко Перић. Споразум о кривњи – законска обиљежја и правне недоумице, семинар “Примјена закона о кривичном поступку”, (Бања Врућица март 2004), 5.

доведени у питање ови интереси.³⁹ Његови заступници истичу да кредибилитет суда може бити озбиљно угрожен уколико тужилац занемари циљеве опште и појединачне превенције, а као главни циљ постави смањивање броја предмета.⁴⁰ Сматра се да је нашој правној традицији примјеренија пракса по којој суд може одбацили споразум ако није задовољан предложеном санкцијом, због тога што је тужилац одговоран за политику кривичног гоњења, а суд за казнену политику.⁴¹ Аутоматско прихватање кривичне санкције из споразума би довело у питање независност суда и дискреционо право судије да одбаци споразум ако сматра да предложена кривична санкција није адекватна извршеном кривичном дјелу и учиниоцу, посебно када нема могућности да изрекне различиту санкцију од предложене.⁴² Истиче се и да суд треба да разматра примјереност предложене кривичне санкције извршеном кривичном дјелу како се не би развила пракса изрицања благих кривичних санкција у кривичним предметима у којима је закључен споразум.⁴³ Као могуће рјешење проблема се види пракса чешћег предлагања оквирне кривичне санкције, што се иначе ријетко чини, чиме би се омогућило суду да оптуженом изрекне ону којом ће се остварити сврха кажњавања.⁴⁴

Друго схватање, за које сматрамо да је исправно, је без изузетака прихваћено у нашој судској пракси. Не постоји ниједан кривичнопроцесни систем у коме је суд обавезан да изрекне кривичну санкцију коју су странке предложиле споразумом, односно

³⁹ Миодраг Симовић. *Практични коментар Закона о кривичном поступку Републике Српске*, (Бањалука 2005), 414.

⁴⁰ Бранко Перић. Споразум о кривњи – законска обиљежја и правне недоумице, семинар “Примјена закона о кривичном поступку”, (Бања Врућица март 2004), 5.

⁴¹ Младенка Говедарица. “Доношење пресуде без суђења у кривичном поступку Републике Српске”, *Правна ријеч* 15/2008, 191.

⁴² ОСЦЕ. *Споразум о признању кривице: Примјена пред судовима БиХ и усклађеност са међународним стандардима за заштиту људских права*. (Сарајево 2006), 25.

⁴³ *Ibid*; 21.

⁴⁴ *Ibid*; 24.

у коме она није предмет оцјене суда. Међутим, треба истаћи да би било противно природи споразума апстрактно цијенити адекватност предложене кривичне санкције. Не може се занемарити значај признања кривице оптуженог и закљученог споразума за спречавања, откривања или доказивања других кривичних дјела. Уступци тужиоца у погледу врсте и висине кривичне санкције могу бити посљедица неког важног циља који се закључивањем споразума жели постићи, а који без њих не би био остварен или би био, али врло тешко и са неизвјесношћу.⁴⁵ Треба водити рачуна и о интересу друштва да учинилац кривичног дјела буде осуђен, а не да због недостатка доказа, иако је учинио кривично дјело, буде ослобођен од оптужбе.⁴⁶

Како ни присталице другог схватања не споре да одбацивање споразума због неадекватне кривичне санкције није изричито предвиђено, поставља се питање шта је основ за такву могућност. Неки заступници овог схватања основ виде у одредбама које прописују сврху кривичних санкција.⁴⁷ Кривични закони у БиХ садрже више одредаба којима је одређена сврха кривичних санкција. То су одредбе којима је прописана заједничка сврха свих кривичних санкција, као и одредбе којима је прописана сврха појединих кривичних санкција (казни, упозоравајућих санкција и мјера безбједности).⁴⁸ Када је у питању могућност одбацивања споразума због неадекватне казне уз одредбу којом је прописана сврха кажњавања значајне би биле и одредбе које се односе на одмјеравање и ублажавање казне.⁴⁹ Ово схватање

⁴⁵ Данило Николић. *Споразум о признању кривици*, (Ниш 2006), 71. Аутор истиче да ту постоји „реципроцитет“ који представља узајамност уступака, „давања и једне и друге стране“.

⁴⁶ *Ibid*: 72.

⁴⁷ *Ibid*: 163. ОСЦЕ. “Приказ предложених измјена и допуна закона о кривичном поступку који се примјењују у Босни и Херцеговини”, *Право и правда* 1/2005, 109., се наводи да су ово схватање заступали поједини учесници ЛИГ-ова.

⁴⁸ Чл. 5, 28, 45, и 55 КЗ РС и одговарајуће одредбе КЗ БиХ, КЗ Ф БиХ и КЗ Брчко Д БиХ.

⁴⁹ Чл. 37, 38. и 39 КЗ РС и одговарајуће одредбе КЗ БиХ, КЗ Ф БиХ и КЗ Брчко Д БиХ.

полази од тога да је одмјеравање казне искључиво судска функција и да о врсти и мјери казне која ће се изрећи учиниоцу за кривично дјело одлучује само суд. Због тога суд може да одбаци споразум ако сматра да предложена казна није адекватна. Други заступници овог схватања основ за одбацивање споразума у коме је предложена неадекватна кривична санкција налазе и у одредби којом је установљен принцип законитости по којој кривичну санкцију може учиниоцу кривичног дјела изрећи само надлежан суд, односно суд коме је Суд БиХ пренио вођење поступка и то у поступку који је покренут и спроведен по овом закону.⁵⁰

Иако се то у нашој стручној литератури не спомиње, могућност одбацивања споразума због неадекватне кривичне санкције би се можда могла посредно извести из одредбе по којој судија неће прихватити захтјев за издавање казног налога ако сматра да се према подацима у оптужници може очекивати изрицање неке друге кривичне санкције или мјере а не оне коју је затражио тужилац.⁵¹ Дакле, судија неће прихватити захтјев за издавање казног налога ако сматра да је предложена кривична санкција неадекватна. Примјећујемо да изричито непредвиђање могућности одбацивања споразума због неадекватне кривичне санкције указује и на одређену недоследност законодаваца у БиХ који су исту ту могућност изричито предвидјели код захтјева за издавање казног налога. Не постоји оправдан разлог да се та могућност изричито пропише код захтјева за издавање казног налога, а не и код споразума, иако се ради о два института који имају многе заједничке карактеристике. Различито поступање законодаваца у овим сличним ситуацијама није оправдано.

Приликом одбацивања споразума због тога што је предложена кривична санкција неадекватна, треба бити веома опрезан. Таквој одлуци треба да претходи свестрано разматрање кривичног предмета. Предложена кривична санкција се не може посматрати

⁵⁰ Љиљана Филиповић. *Модул 2 - Поступак оптужења и главни претрес*, Високи судски и тужилачки савјет, (Сарајево 2006), 256.

⁵¹ Чл. 358, ст. 3. ЗКП-а РС и одговарајуће одредбе ЗКП-а БиХ, ЗКП-а Ф БиХ и ЗКП-а Брчко Д БиХ.

изоловано. Без главног претреса на коме се изводе докази свакако је могућност суда да процијени да ли је предложена кривична санкција адекватана знатно смањена. На рочишту за разматрање споразума докази се по правилу изводе посредно тако што суд у њих само врши увид. Ту нема директног и унакрсног испитивања свједока и вјештака, већ се само врши увид у њихове исказе из истраге без могућности да се они детаљније провјере. Осим тога, уз споразум су по правилу достављени само докази тужиоца. Ако су и достављени докази одбране, нису достављени сви. Одбрана све своје доказе изводи само када дође до главног претреса. То значи да приликом разматрања споразума суд нема увид у све доказе као на главном претресу, већ само у оне који су до тада достављени. У таквим околностима није увијек једноставно оцијенити да ли је предложена кривична санкција адекватна. Колико је ово питање осјетљиво најбоље показује примјер из праксе у коме је Основни суд у Бањалуци одбацио споразум сматрајући да је предложена казна од три мјесеца затвора мала. Након одбацивања споразума на главном претресу је оптуженом изречена казна затвора у трајању од шест мјесеци, да би по жалби Окружни суд у Бањалуци преиначио пресуду и оптуженом изрекао условну осуду.⁵² На исти закључак наводи и примјер из праксе у коме је Окружни суд у Бањалуци одбацио споразум сматрајући да је предложена казна затвора од три године мала да би након одржаног главног претреса оптужени правоснажно ослобођен од оптужбе.⁵³

⁵² Оптуженој је стављено на терет кривично дјело угрожавање јавног саобраћаја из чл. 410. ст. 3 КЗ РС са смртном посљедицом. Породица настрадале је била огорчена споразумом. У конкретном случају није било доприноса настрадале настанку саобраћајне несреће. Кривични поступак је трајао неколико година.

⁵³ Данило Николић. *Споразум о признању кривици*, (Ниш 2006), 180. Аутор наводи да је тај случај изнио Главни републички тужилац Републике Српске на XLIII засједању Удружења за кривично право и криминологију одржаном на Златибору од 21. до 23. 09. 2006. године.

Ово питање је било предмет расправе Уставног суда Републике Српске.⁵⁴ Подносилац иницијативе је сматрао да је суд онемогућен у вођењу казнене политике јер приликом разматрања споразума провјерава само формални дио споразума и везан је предложеном кривичном санкцијом, уколико је она у складу са законом. Подносилац иницијативе је закључио да по законским одредбама које регулишу споразум суд није овлашћен да га одбаци уколико сматра да је предложена кривична санкција неадекватна. Уставни суд није прихватио ову иницијативу за покретање поступка за оцјењивање уставности наведених одредаба са образложењем да је законодавац овлашћен да уреди основне институте кривичног поступка, па и споразум, као и да предвиди начин предузимања појединих радњи у поступку, те да прописивањем на који начин поступа надлежни орган након достављања споразума представља сегмент у оквиру реализације Уставом утврђене надлежности законодавца. Уставни суд је закључио да о оправданости и цјелисходности оваквог законског рјешења није надлежан да одлучује.⁵⁵ О овом питању је један судија издвојио мишљење које је интересантно због аргументације.⁵⁶ У њему се наводи да по одредби чл. 238. ст. 6, ал. г. *Закона о кривичном поступку Републике Српске* (чл. 246. ст. 6. тач. г. важећег ЗКП-а РС) суд провјерава да ли је санкција изречена у складу са ст. 3. тог члана и да из тога произлази да је улога суда везана за процесно правно разматрање споразума. Он сматра да је законским одредбама суду ускраћено право да фактички одлучује о самој природи утврђеног споразума и да га ускраћивање права да може одбити споразум доводи у ситуацију да практично не може мериторно одлучивати у овом поступку. У издвојеном мишљењу се закључује да је подносилац иницијативе исправно указао да се наведеним

⁵⁴ Иницијатива судије Врховног суда РС Војислава Димитријевића поднесена, између осталог, и за оцјену уставности одредби чл. 238, ст. 4 ЗКП-а РС (чл. 246, ст. 6 важећег ЗКП-а РС).

⁵⁵ Рјешење Уставног суда Републике Српске број У-12/09 од 08. 09. 2010. године ("Службени гласник Републике Српске" број 106/10).

⁵⁶ Уз рјешење Уставног суда РС је објављено и издвојено мишљење судије Милорада Ивошевића.

одредбама повређују основни принципи садржани у одредби чл. 121. *Устава Републике Српске* којом је утврђено да судску власт врше судови. У њему се додаје да споразумом суд не врши своју основну функцију вршења судске власти, посебно у погледу одмјеравања казне, јер је наведеним одредбама ово право пренесено на тужиоца и оптуженог. По овом мишљењу суд је сведен на “овјеривача” споразума, који контролише и провјерава само формални дио споразума. Он практично, и када би било евидентно да се споразумом не постиже сврха кажњавања или да он изазива згражавање и узнемирење грађана, није у могућности да не прихвати споразум који испуњава формалне услове.

Слажемо се са схватањем да суд може одбацили споразум због тога што је предложена кривична санкција неадекватна. Та могућност је, без изузетака, прихваћена у нашој судској пракси. Међутим, сматрамо да за такво овлашћење суда, иако је потпуно логично, не постоји законски основ. Наиме, одредбама којима је таксативно одређено шта суд све провјерава приликом разматрања споразума није изричито предвиђено да разматра и адекватност предложене кривичне санкције. Сматрамо да покушај налажења основа за ту могућност у другим законским одредбама није био довољно успјешан. Одредба којом је одређено да кривичну санкцију може учиниоцу кривичног дјела изрећи само надлежан суд или одредбе којима се одређује сврха кривичних санкција су прилично уопштене и у њима је тешко наћи директан основ за такво овлашћење суда. Исто то се односи и на одредбу по којој је одмјеравање кривичне санкције у искључивој надлежности суда пошто би онда било тешко оправдати могућности закључивања споразума са фиксним, тачно одређеним кривичним санкцијама.

У нашој стручној литератури наилазимо и на схватање, за које сматрамо да је исправно, а које нажалост још није реализовано, по коме би одредбе кривичнопроцесних закона у БиХ које прописују услове које суд провјерава приликом разматрања споразума требало прецизирати и допунити тако што би се изричито предвидјело да суд провјерава и да ли је предложена кривично-правна санкција адекватна, односно да ли се њом може остварити

сврха кажњавања. Такво рјешење већ имамо у свим кривичнопроцесним законодавствима у окружењу. На тај начин је идентичан проблем ријешен и у италијанском кривичнопроцесном законодавству. Начин на који је он ријешен тамо треба да буде путоказ на који начин га треба ријешити и у кривичнопроцесном законодавству БиХ. На тај начин би се отклониле све дилеме око овог питања, а озаконило оно што је без изузетака прихваћено у нашој судској пракси.⁵⁷ Сматрамо да не постоји ниједан оправдан разлог да се то не учини. То би било најједноставније и најпрактичније рјешење овог проблема, али истовремено и најисправније.

Изричито давање овлашћења суду да може одбацили споразум ако је у њему предложена кривична санкција која је неадекватна, односно којом се не може остварити сврха кажњавања би свакако допринијело активнијој провјери споразума од стране суда.⁵⁸ Непостојање одредбе која то изричито предвиђа сигурно утиче на то да се ова могућност у судској пракси ријетко користи и да се не користи увијек када би то било оправдано. У нашој судској пракси се велика већина споразума прихвата и суд изриче ону кривичну санкцију која је и предложена. Сматра се да је један од разлога за такву праксу и то што кривичнопроцесни закони у БиХ изричито не дају овлашћење суду да може одбацили споразум уколико сматра да је предложена санкција неадекватна.⁵⁹

Овај проблем није ријешен посљедњим измјенама и допунама закона о кривичном поступку у БиХ у којима је као нови услов за прихватање споразума предвиђено да је потребно и да је “предложена кривичноправна санкција у складу са ст. 3. члана који

⁵⁷ Ово схватање заступају нпр. Азра Милетић. “Институт преговарања о кривњи у пракси”, *Право и правда* број 1/2005, 252. ОСЦЕ. *Споразум о признању кривице: Примјена пред судовима БиХ и усклађеност са међународним стандардима за заштиту људских права.* (Сарајево 2006), 24. и 25. гдје се наводи да је то био и приједлог Тима за праћење примјене кривичних закона у Босни и Херцеговини.

⁵⁸ *Ibid*; 25.

⁵⁹ *Ibid*; 23.

регулише преговарање о кривизи“.⁶⁰ Наиме, постоји огромна разлика између услова по коме предложена кривична санкција не смије бити у супротности са неком другом кривичноправном одредбом од услова да предложена кривична санкција мора бити адекватна околностима под којима је кривично дјело учињено и личности учиниоца.

У оквиру овог услова поједини аутори заступају једно шире схватање по коме суд треба да цијени неопходност закључивања споразума тако што ће цијенити постојање сразмјере између уступака повољности које је тужилац дао оптуженом. Уступци тужиоца се не односе искључиво на мјеру, врсту и висину кривичне санкције, иако су ти уступци најзначајнији. По овом схватању суд би ишао и даље од провјере адекватности кривичне санкције и цијенио би и остале уступке које је тужилац дао оптуженом споразумом, а који би се могли тицати правне квалификације или других питања која су регулисана споразумом. Те уступке би суд разматрао с обзиром на циљ који се жели постићи закључивањем споразума, а који без закљученог споразума не би био остварен, или би био остварен тешко и са неизвјесношћу. Уступци тужиоца оптуженом би се цијенили у односу на значај потпуног признања оптуженог за спречавања, откривања или доказивања других кривичних дјела.⁶¹

ЗАКЉУЧАК

У свим кривичнопроцесним системима споразум подлијеже судској контроли. Да би био прихваћен мора да испуни одређене услове, међу којима и онај којим се захтијева да је кривична санкција предложена у споразуму адекватна, односно да се њом може остварити сврха кажњавања. Ни у једном кривичнопроцесном законодавству суд није обавезан да прихвати предложену

⁶⁰ Чл. 246, ст. 6, тач. г ЗКП-а РС и одговарајуће одредбе ЗКП-а БиХ, ЗКП-а Ф БиХ и ЗКП-а Брчко Д БиХ.

⁶¹ Данило Николић. *Споразум о признању кривизи*, (Ниш 2006), 171.

кривичну санкцију. У правилу се овај услов изричито предвиђа, али постоји и у оним законодавствима у којима то није учињено. Иако у кривичнопроцесним законима који се примијењују на територији БиХ овај услов није изричито прописан судови у пракси обавезно траже да и он буде испуњен. Предложена кривична санкција мора одговарати околностима под којима је кривично дјело учињено и личности учиниоца. Овај услов је изричито прописан код казненог налога, што указује и на одређену недоследност законодаваца. Не постоји ниједан оправдан разлог да се он изричито предвиди код захтјева за издавање казненог налога, а не и код споразума, пошто се ради о сличним институтима. Непостојање одредбе која га изричито предвиђа сигурно утиче на то да је у пракси одбацивање споразума због неадекватне кривичне санкције много ријеђе него што би било оправдано. Не постоји ниједан оправдан разлог да се изричито не предвиди као услов за прихватање споразума и адекватност предложене кривичне санкције, односно потреба да се њом оствари сврха кажњавања. Како његово постојање није уопште спорно будућим измјенама и допунама кривичнопроцесних закона у БиХ је неопходно изричито прописати и овај услов за прихватање споразума и отклонити све дилеме.

Radenko Jankovic, LL.M ⁶²

THE ADEQUACY OF THE PROPOSED CRIMINAL SANCTIONS, AS A CONDITION FOR ACCEPTANCE OF THE PLEA BARGAIN

Summary

A plea bargain is subject to court control in all criminal procedure systems. In order to be accepted, a plea bargain has to meet certain requirements. Among the requirements a special place has a requirement requesting that a criminal sanction proposed in a plea bargain has to be adequate i.e. that the purpose of punishing can be achieved by virtue of the proposed criminal sanction. There is no criminal procedure legislation where a court is obliged to accept the criminal sanction proposed in a plea bargain. As a rule, this requirement is expressly stipulated, which is for example a case in all legislations of the former SFRY countries. There is no doubt that the mentioned requirement exists also in those, really rare, legislations which do not expressly stipulate it. As for criminal procedure codes applicable in the territory of Bosnia and Herzegovina this requirement is not expressly stipulated. Regardless of the mentioned fact, the court practice considers that the said requirement has to be met without any exception. A certain dilemma is created by not prescribing this requirement for acceptance of a plea bargain. Since there is no justifiable reason for not expressly stipulating the adequacy of the proposed criminal sanction for acceptance of a plea bargain, i.e. the need to achieve the purpose of punishing with the criminal sanction, and the existence of the requirement is not disputable in any way, the said requirement is necessary to be stipulated by virtue of future amendments of criminal procedure law in BiH.

⁶² District Attorney at the District Attorneys Office Banjaluka

Key words: plea bargain, conditions for the acceptance of the plea bargain, the adequacy of the proposed criminal sanctions, purpose of punishment, purpose of criminal canctions.

ЛИТЕРАТУРА

а) Књиге и чланци

1. Бајић, Миодраг. Модул 4 - Скраћени кривични поступци. Сарајево 2006.
2. Благојевић, Милан. Огледи из кривичнопроцесног права. Добој 2005.
3. Бркић, Снежана. Рационализација кривичног поступка и упрошћене процесне форме. Нови Сад 2004.
4. Дамашка, Мирјан. “Напомене о споразумима у казненом поступку”, Хрватски љетопис за казнено право и праксу број 1/2004.
5. Дамашка, Мирјан. “О мијешању инквизиторних и акузаторних процесних форми”, Хрватски љетопис за казнено право и праксу број 2/1997.
6. Ђурђић, Војислав. “Рационализација кривичног поступка Србије”, Правна ријеч број 12/2007.
7. Džouns, R. V. D. Džon и Pauls, Stiven. Међународна кривична пракса, Београд 2005.
8. Филиповић, Љиљана. Модул 2 - Поступак оптужења и главни претрес. Сарајево 2006.
9. Говедарица, Младенка. “Доношење пресуде без суђења у кривичном поступку Републике Српске”, Правна ријеч број 15/2008.
10. Крстуловић, Антонија. “Примјена казне на захтјев странака као механизам консензуалног страначког управљања поступком у италијанском казненом процесном праву”, Хрватски љетопис за казнено право и праксу број 2/2002.

11. Милетић, Азра. “Институт преговарања о кривњи у пракси”, Право и правда број 1/2005.
12. Мрчела, Марин. “Пресуда на захтјев странака у истрази”, Хрватски љетопис за казнено право и праксу број 2/2002.
13. Николић, Данило. Споразум о признању кривице. Ниш 2006.
14. Николић, Данило. Страначки споразум о кривици. Београд 2009.
15. ОСЦЕ, “Приказ предложених измјена и допуна закона о кривичном поступку који се примјењују у Босни и Херцеговини”, Право и правда.
16. ОСЦЕ, Споразум о признању кривице: Примјена пред судовима БиХ и усклађеност са међународним стандардима за заштиту људских права, Сарајево 2006.
17. Павишић, Берислав. Талијански казнени поступак. Ријека 2002. године
18. Перић, Бранко. Споразум о кривњи – законска обиљежја и правне недоумице, семинар „Примјена закона о кривичном поступку“. Бања Врућица 2004.
19. Сијерчић-Чолић, Хајрија. “Расправа о реформи у кривичном правосуђу и кривичном законодавству Босне и Херцеговине, с посебним освртом на ново кривичнопроцесно право”, Хрватски љетопис за казнено право и праксу број 1/2003.
20. Симовић, Миодраг. Практични коментар Закона о кривичном поступку Републике Српске. Бањалука 2005.
21. Симовић, Миодраг и Благојевић, Милан. Међународно кривично право. Бањалука 2007.
22. Симовић, Миодраг и Симовић, Владимир. “Актуелна правна питања у вези са доношењем закона о измјенама и допунама закона о кривичном поступку у БиХ”, Правна ријеч број 7/2006.
23. Шкулић, Милан. Међународни кривични суд – надлежност и поступак, Београд 2005.
24. Шкулић, Милан. “Споразум о признању кривице”, Правни живот број 10/2009.

25. UNICRI, Приручник о развијеним судским праксама МКСЈ. Сарајево 2009.
26. Зборник докумената, Међународни кривични трибунал за бившу Југославију: карактеристике и процедуре. Београд 1996.

б) Прописи

1. *Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине*
2. *Закон о кривичном поступку Републике Српске*
3. *Закон о кривичном поступку Федерације Босне и Херцеговине*
4. *Закон о кривичном поступку Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине*
5. *Codice di procedura penale – Законик о кривичном поступку Италије*
6. *Code de Procedure penale - Законик о кривичном поступку Француске са измјенама познатим као закон Loi Perben*
7. *Статут сталног Међународног кривичног суда*
8. *Правилник (Правила) о поступку и доказима сталног Међународног кривичног суда - Rules of Procedure and Evidence*
9. *Статут Међународног кривичног трибунала за Југославију*
10. *Правилник (Правила) о поступку и доказивању Међународног кривичног трибунала за Југославију*
11. *Савезна (Федерална) процесна правила о кривичном поступку САД - Federal Rules of Criminal Procedure for the United States District Courts*
12. *Закон о казненом поступку Хрватске*
13. *Законик о кривичном поступку Србије*
14. *Законик о кривичном поступку Србије из 2001. године са измјенама и допунама из септембра 2009. године*
15. *Законик о кривичном поступку Црне Горе*
16. *Законат за кривичната постапка Македоније*
17. *Устав Републике Српске*

